

U początków funkcjonowania sądownictwa polskiego na Żuławach i Powiślu po II wojnie światowej. Sąd Grodzki w Malborku (1945-1950)

The First Years of the Judicial System in Żuławy and Powiśle after the II World War. District Court in Malbork (1945-50)

The author presents the district court in Malbork during first years after the II World War. He shows the struggle of the first chief of the court – Jerzy Jędrzejewski to make the court work. The author also depicts Jerzy Jędrzejewski as a person, his life, and career as a judge. Jędrzejewski had become a judge in Nowogródek and years later became a founder of the court in one of the towns of post-Jalta northern Poland. The author also shows choices Jędrzejewski made in his professional life in the face of the new political system in Poland.

Maciej Helmin

*magister prawa
Akademia Pomorska w Słupsku*

ORCID – 0000-0002-3866-4553

Słowa klucze:
Sąd Grodzki w Malborku,
Jerzy Jędrzejewski

Key words:
district court in Malbork,
Jerzy Jędrzejewski

<https://doi.org/10.36128/priw.vi34.183>

Zakończenie II wojny światowej zapoczątkowało odbudowę polskiego wymiaru sprawiedliwości na ziemiach opuszczonych przez wycofujące się wojska niemieckie. Na terenach upadającej III Rzeszy, które miały wejść w obszar przyszłego państwa polskiego, kres działań wojennych oznaczał faktyczną jego budowę od podstaw¹. Tworzenie struktur władzy wykonawczej i ustawodawczej na terenach „powracających do macierzy” nie napotykało szczególnych

1 Dariusz Szpoper, „Franciszek Bar – pierwszy prezes Sądu Apelacyjnego w Gdańsku. Szkic do historii wymiaru sprawiedliwości w Polsce po 1945 r.” *Studia Prawnoustrojowe*, nr 26 (2014): 291.

problemów. Wyzwaniem była natomiast budowa struktur sądownictwa, a to przede wszystkim z uwagi na brak polskich kadr wymiary sprawiedliwości na ziemiach odzyskanych². Malbork nie jawił się wracającym na służbę wymarżonym kierunkiem: preferowali bądź to zachodnie rubieże pojałtańskiego państwa polskiego czy też w sposób szczególny wielkie miasta tam położone: Wrocław oraz Szczecin, a także umiejscowiony na północy kraju Gdańsk³.

Niecałe cztery miesiące po zakończeniu działań wojennych⁴, w Malborku działalność rozpoczął Sąd Grodzki⁵. Dekretem z dnia 20 lipca 1945 roku⁶ minister sprawiedliwości Henryk Świątkowski powołał Jerzego Bronisława Jędrzejewskiego (1908-1994), sędziego Sądu Grodzkiego w Nowogrodzku, do pełnienia obowiązków kierownika Sądu Grodzkiego w Malborku w okręgu Sądu Apelacyjnego w Olsztynie⁷, zaś w sierpniu 1945 roku uzyskał on stały przydział etatowy do Malborka⁸. Podjęcie służby sędziowskiej w małej miejscowości na ziemiach odzyskanych było swego rodzaju wyzwaniem i świadectwem charakteru. Wśród ludności polskiej krążyły bowiem różne, z reguły fałszywe i wyolbrzymione, pogłoski dotyczące warunków życia na terenach byłych Prus Wschodnich, które odstraszały od wyjazdu

-
- 2 Grzegorz Jakubowski, *Sądownictwo powszechne w Polsce w latach 1944-50* (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2002), 72-73.
 - 3 Leon Chajn, *Kiedy Lublin był Warszawą* (Warszawa: Czytelnik, 1964), 157.
 - 4 Karol Górski, *Dzieje Malborka* (Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1960), 215-216.
 - 5 Dariusz Szpoper, *Polskie Sądownictwo Apelacyjne na Pomorzu w latach 1919-2015. Szkic do dziejów wymiaru sprawiedliwości w dwudziestopięciolecie wznowienia działalności Sądu Apelacyjnego w Gdańsku* (Gdańsk – Olsztyn: Sąd Apelacyjny w Gdańsku, 2015), 158-159.
 - 6 Pismem „do Obywatela Prezydenta Krajowej Rady Narodowej w Warszawie” Jerzy Jędrzejewski zawiadamiał, że dniu 29 lipca 1945 roku przystąpił do pracy jako sędzia grodzki pełniący obowiązki Sędziego Grodzkiego w Malborku, zob. Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.
 - 7 *Pismo z dnia 20 lipca 1945 roku ad. Prez. 877/45* w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu; w tym czasie, przez krótki okres, okręg malborski znajdował się w Apelacji Olsztyńskiej.
 - 8 *Pismo z dnia 20 lipca 1945 roku ad. Prez. 877/45, Nr B.P. 10647/45* w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.

na północ: zatrucie żywności w opuszczonych magazynach, wody w studniach, a przede wszystkim mordowaniu ludności polskiej przez Werwolf⁹.

De iure sędzia Jerzy Jędrzejewski pełnił funkcję kierownika sądu, który funkcjonował bez podstawy prawnej. Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN) uznawał Konstytucję kwietniową z 1935 roku za „nielegalną” i deklarował powrót do Konstytucji marcowej z 1921 roku¹⁰ jako „jedyną obowiązującą konstytucję legalnej, uchwalonej prawnie”, ale – co do zasady — zakładał ciągłość obowiązującego prawa sprzed 1 września 1939 roku. W konsekwencji dla tworzącej się władzy państwowej podstawę prawną funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości stanowiło rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 roku — Prawo o ustroju sądów powszechnych wraz ze zmianami z 1937¹¹ roku oraz z aktami wykonawczymi do ustawy. Rozporządzenie z 1928 roku, w brzmieniu obowiązującym do 31 sierpnia 1939 roku, a więc również w roku 1945, przewidywało, że wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych i cywilnych sprawują sądy powszechne: grodzkie, okręgowe, apelacyjne i Sąd Najwyższy¹². W sądzie grodzkim orzekał co do zasady jeden sędzia, względnie więcej, w zależności od potrzeb okręgu¹³. Nadzór nad sądem grodzkim pełnił kierownik sądu wyznaczany przez prezesa właściwego sądu apelacyjnego¹⁴, a sprawy należące do zakresu działania sądów grodzkich rozpoznawał sąd zawsze w składzie jednego sędziego¹⁵. Tworzenie sądów grodzkich powinno następować w drodze ustawy¹⁶. Dekret PKWN z dnia 4 listopada 1944 roku¹⁷ pozwalał Kierownikowi Resortu Sprawiedliwości „do czasu wytyczenia nowych granic okręgów sądowych” tworzyć w drodze rozporządzenia m.in. sądy grodzkie. Tymczasem tego rodzaju akt prawny nie został opublikowany. W tym świetle rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 4 listopada 1947 roku¹⁸ o wyznaczeniu sądów grodzkich do prowadzenia i zakładania ksiąg wieczystych

9 Marcin Zaremba, *Wielka trwoga. Polska 1944-47* (Kraków: Znak, 2012), 571-573.

10 Również rota ślubowania sędziego przed objęciem urzędu odwoływała się do Konstytucji marcowej z 1921 roku, zob. art. 1 dekretu PKWN z 28 grudnia 1944 roku.

11 Dz. U. 1932.102.863.

12 Art. 1 rozporządzenia.

13 Art. 11 rozporządzenia.

14 Art. 70 rozporządzenia.

15 Art. 14 rozporządzenia.

16 Art. 2 § 2 rozporządzenia.

17 Dz. U. nr 11, poz. 58

18 Rozporządzenie weszło w życie z dniem 1 stycznia 1948 roku.

i zbiorów dokumentów, którym powierzono Sądowi Grodzkiemu w Malborku sprawy wieczystoksięgowe, dotyczyło w zasadzie jednostki nieistniejącej z prawnego punktu widzenia.

Stan prawny zmieniło dopiero przyjęcie przez Sejm ustawy z dnia 27 kwietnia 1949 roku¹⁹ o zmianie ustawy prawo o ustroju sądów powszechnych. W treści²⁰ tej noweli przewidziano, że w ciągu trzech lat od dnia wejścia w życie ustawy Minister Sprawiedliwości będzie mógł w drodze rozporządzenia tworzyć i znosić sądy apelacyjne, okręgowe oraz ustalać ich okręgi, w tym siedziby. Korzystając z upoważnienia ustawowego Minister Sprawiedliwości rozporządzeniem z dnia 15 czerwca 1949 roku²¹ utworzył Apelację Gdańską z Sądem Apelacyjnym w Gdańsku, Sąd Okręgowy w Elblągu i podległy im Sąd Grodzki w Malborku, który objął swoją właściwością miejscową powiat malborski.

Początkowo, zgodnie z uchwałą Rady Ministrów z dnia 14 marca 1945 roku, powiat malborski wchodził w skład Ziem Odzyskanych jako obwód zachodni²², „okręgu IV Prusy Wschodnie”²³, określanego również jako „Okręg Mazurski (Prusy Wschodnie)”²⁴. W lipcu 1945 roku powiat malborski²⁵, wraz z powiatami elbląskim, sztumskim i kwidzyńskim wyłączono z Okręgu Mazurskiego oraz ich administrację powierzono Wojewodzie Gdańskiemu²⁶, któremu wobec tych terenów przysługiwały uprawnienia

19 Ustawa weszła w życie z dniem 1 lipca 1949 roku.

20 Art. 4 ustawy.

21 Rozporządzenie weszło w życie z dniem 1 lipca 1949 roku.

22 Tomasz Majer, „Pełnomocnik Rządu RP na Okręg mazurski – budowa aparatu państwowego” *Studia Prawnoustrojowe*, nr 18 (2012): 104. Poza Malborkiem w skład obwodu wchodziły również Braniewo, Elbląg, Kwidzyn, Morąg, Pasłęk i Sztum.

23 Za: Majer, „Pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski – budowa aparatu państwowego”, 106.

24 Edmund Wojnowski, *Warmia i Mazury w latach 1945-47* (Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, 1968), 18-19.

25 Posługiwano się wówczas nazwą miasta – Malborg.

26 Archiwum Państwowe w Gdańsku, zespół nr 390/0, sygn. 32, nr mikrofilmu 12701, Uchwała Rady Ministrów z dnia 7 lipca 1945 roku w sprawie wyłączenia z Okręgów Pomorze Zachodnie, Mazurskiego (Prusy Wschodnie) i Śląsk Dolny niektórych powiatów i przyznania na terenie tychże powiatów wojewodom: Gdańskiemu, Białostockiemu, Pomorskiemu i Poznańskiemu uprawnień Pełnomocników Okręgowych Rządu R. P. (M.P.45.29.77); Sprawozdanie miesięczne Pełnomocnika Rządu RP na okręg Mazurski za czerwiec 1945 roku, L.dz. 453/org/45 r.

Pełnomocnika Okręgowego Rządu RP. W czerwcu 1946 roku powiaty malborski, a także elbląski, sztumski i kwidzyński zostały formalnie przyłączone do utworzonego województwa gdańskiego²⁷.

Brak odpowiednich przepisów prawnych organizujących właściwość sądu w Malborku był przyczyną sporej dezorientacji jego władz w pierwszej fazie działalności. Zgodnie z delegacją służbową sędziego Jędrzejewskiego, Sąd Grodzki w Malborku leżał we właściwości Sądu Apelacyjnego w Olsztynie. Środki finansowe, w tym na przyszłe remonty, płynęły z Sądu Apelacyjnego w Toruniu²⁸. Z kolei dyspozycje i zarządzenia kierowane były do Malborka z Sądu Apelacyjnego w Gdańsku. Dopiero pod koniec 1945 roku udało się ustalić przynależność malborskiego sądu do Apelacji Gdańskiej²⁹.

Wkrótce po objęciu urzędowania Jerzy Jędrzejewski zaangażował się w działania uruchamiające funkcjonowanie Sądu Grodzkiego i przystosowanie jego siedziby do realiów nowych czasów. W myśl uchwały Rady Ministrów z dnia 18 lipca 1946 roku budynki sądowe, a więc „każdy budynek, który był przed dniem 1 września 1939 roku przez władze Wymiaru Sprawiedliwości /polskie lub b. niemieckie/ zajmowany” miał być oddany przez władze lokalne do dyspozycji Ministra Sprawiedliwości³⁰. Walki na terenie Malborka trwały od końca stycznia do marca 1945 powodując znaczne zniszczenia zabudowy mieszkalnej, w szczególności na terenie Zamku i tzw. Starego Miasta, wzdłuż głównej jego arterii Hohe Lauben Niedere Lauben Markt (obecnie osiedle Stare Miasto)³¹. Położony kilkaset metrów od malborskiego Starego Miasta budynek sądowy z 1897 roku przy Gerbergasse (obecnie ul. Poczty Gdańskiej)³² został doszczętnie spalony w trakcie działań

27 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 maja 1946 roku w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziem Odzyskanych (Dz. U. 1946, nr 28, poz. 177; Dekret z 30 marca 1945 roku o utworzeniu województwa gdańskiego. (Dz. U. Nr 11, poz. 57).

28 Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 1945 roku utworzony Sąd Okręgowy w Gdańsku początkowo podlegał Sądowi Apelacyjnemu w Toruniu (Dz.U. 1945.18.103).

29 Krzysztof Kwasucki, *Przyczynek do dziejów Sądów Okręgowego i Grodzkiego w Elblągu* (Elbląg: Wydawnictw Uran, 2017), 77.

30 Archiwum Państwowe w Malborku, zespół nr 208, poz. 53, Okólnik Nr. 42/62/46 z dnia 3 sierpnia 1946 roku L.dz. 2431/Pow.I/4/5/46.

31 Antoni Chodyński, *Malbork* (Warszawa: Wydawnictwo Arkady, 1982), 18.

32 Wcześniej sąd w Malborku mieścił się w pomieszczeniach Zamku Malborskiego, zob. Paul Lohmasser, *Die Rechtsentwicklung in Stadt und Kreis Marienburg. Das Amtsgericht w Neies Mariengurer Heimatbuch*, red. R. Zacharias (Herford: Verlag Wendt Groll GmBh, 1967), 442.

wojennych w styczniu 1945 roku. Oceniając jego stan, pierwszy Kierownik Sądu Grodzkiego w Malborku w piśmie do Malborskiej Delegatury Tymczasowego Zarządu Państwowego wskazywał, że mimo zniszczeń powstałych w wyniku walk na terenie miasta, „mury są dobre”³³, ale budynek wymagał rekonstrukcji³⁴. Brak nadziei na jego rychłe wyremontowanie, w szczególności wobec innych potrzeb zniszczonego miasta i konieczności odbudowy najważniejszych urządzeń miejskich, takich jak elektrownia wodna, gazownia, poczta, centrala telefoniczna oraz szkoły dla napływających przesiedleńców³⁵, nie zrażał wciąż młodego sędziego.

Prowadzone przez Tymczasowy Urząd Likwidacyjny poszukiwania innych budynków wykorzystywanych przed 1 września 1939 roku na potrzeby wymiaru sprawiedliwości nie dały spodziewanego rezultatu. Podejmowane działania wskazywały raczej na słabą orientację władzy ludowej w infrastrukturze i organizacji wymiaru sprawiedliwości w Prusach Wschodnich³⁶. Do roku 1945 ustroj sądów powszechnych w Prusach określała ustawa z 27 stycznia 1877 roku (*Gerichtsverfassungsgesetz*)³⁷. Sądownictwo powszechne w I instancji powierzono sądom obwodowym (*Amtsgerichte, AG*)³⁸, sądom krajowym (*Landesgerichte*) w II instancji³⁹ oraz wyższym sądom krajowym (*Oberlandesgerichte*) – III instancji⁴⁰. Sąd Obwodowy w Malborku podlegał Sądowi Krajowemu w Elblągu (*Landgericht Elbing*). Sądami wyższych instancji były Wyższy Sąd Krajowy w Kwidzynie (*Oberlandesgericht Marienwerder*) i Sąd Rzeszy w Lipsku (*Reichsgericht Leipzig*). Sąd w Malborku swą właściwością obejmował obszar Powiatu Malborskiego, który po I wojnie światowej wskutek postanowień traktatu wersalskiego został pomniejszony

-
- 33 AMP, zespół Nr 208, poz. 53, pismo Kierownika Sądu Grodzkiego w Malborku z dnia 19 XII 1945 roku, k. 3; pismo Prezesa Sądu Okręgowego w Elblągu z dnia 21 marca 1946 roku, L.dz. 722/46, k. 8.; pismo z dnia 24.IX. 1946 r., k. 45.
- 34 APM, zespół Nr 208, poz. 53, pismo z dnia 6 listopada 1946 roku Tymczasowego Urzędu Likwidacyjnego w Gdańsku L.dz. 3062/IV/46 do Ministerstwa Ziem Odzyskanych, k. 31.
- 35 Górski, *Dzieje Malborka* (Gdańsk: Wydawnictwo Morskie Gdynia, 1973), 253-254.
- 36 APM, zespół Nr 208, poz. 53, pismo z dnia 11 września 1946 roku, k. 18, 19, pismo z dnia 16 września 1945 roku, k. 20, 23, pismo z dnia 18 września 1945 roku, k. 21, 25, pismo z dnia 13 września 1946 roku, pismo z dnia 17 września 1946 roku, k. 26.
- 37 *Deutsches Reichsgesetzblatt*, 1877 r., nr 4, s. 41-76.
- 38 § 22 i następne.
- 39 § 58 i następne.
- 40 § 119 i następne.

o Wielkie Żuławy (Gross Werder) na rzecz własności utworzonego Sądu Obwodowego w Nowym Dworze Gdańskim (Amtsgericht Tiegenhof)⁴¹. Próżno było zatem szukać innych nieruchomości wykorzystywanych na potrzeby wymiaru sprawiedliwości w okolicznych gminach powiatu malborskiego.

W dniu 1 października 1945 roku kierownik Sądu Grodzkiego Jerzy Jędrzejewski zawiadomił Delegaturę Tymczasowego Zarządu Państwowego (TZP) w Malborku o przejęciu budynku przy ulicy Komendanckiej 32, który uprzednio został zarezerwowany przez tzw. Grupę Operacyjną wiceministra Leona Chajna⁴² i rozpoczął starania o jego formalne przekazanie w zarząd Ministerstwa Sprawiedliwości. Stan gmachu był lepszy niż tego przy Gerbergasse, ale podobnie jak większość zabudowań w Malborku nie obronił się przed skutkami działań wojennych: zagruzowany, powybijane szyby, „poważne” dziury w dachu, ściany zniszczone od pocisków, brakowało ram drzwiowych i okiennych⁴³. Budynek stanowił własność Zarządu Miejskiego w Malborku⁴⁴ i jego remont wymagał współpracy z polską administracją miasta. „Prace należało zacząć od podstaw: od odgruzowania i uprzątnięcia budynku, od prowizorycznego zabcia deskami dziur w murze” ułatwiających nocne kradzieże szabrownikom⁴⁵, które były prawdziwą plagą w roku 1945⁴⁶. Poza tym, murowana, neoklasycystyczna, jednopiętrowa willa o charakterze hotelowym nie była dostatecznie przystosowana do działalności sądu. Składała się z sutereny o pięciu pokojach, jednej kuchni, jednej łazienki, spiżarni i kotłowni. Na parterze znajdowały się trzy pokoje, hol, kuchnia, spiżarnia

41 Gezeztssammlung für die Königlichen Preussischen Staaten 1879 r, nr 30, 393 (404-405).

42 W czerwcu 1945 roku tzw. Grupa Operacyjna Ministerstwa Sprawiedliwości kierowana przez wiceministra Leona Chajna składający się składającą się z pracowników resortu: Józefa Ordyńca i Adama Wendela oraz kandydatów do objęcia stanowisk kierowników sądów udając się z Warszawy w kierunku Gdańska uruchamiała po drodze sądy grodzkie na terenach m.in. wschodnich Mazur i Warmii oraz Powiśla, zob. Chajn, *Kiedy Lublin był Warszawą*, 158-166.

43 Kwasucki, *Przyczynek do dziejów Sądów Okręgowego i Grodzkiego w Elblągu*, 77.

44 APM, zespół Nr 208, poz. 53, s. 47, Przekazanie budynku Zarządowi Miejskiemu nastąpiło w dniu 15 marca 1946 roku protokołem zdawczo-odbiorczym.

45 Kwasucki, *Przyczynek do dziejów Sądów Okręgowego i Grodzkiego w Elblągu*, 76.

46 Zaremba, *Wielka trwoga. Polska 1944-47*, 293; „Skończyć z szabrem” *Dziennik Bałtycki*, 1 czerwca 1945 r.

umywalka i szatnia. Oficyna składała się z dwóch izb⁴⁷. Jednakże budynek, architektonicznie „bardzo ładny”⁴⁸, znajdował się w dzielnicy miasta, „odpowiedniej dla każdego urzędu państwowego”⁴⁹. Z tych względów ostatecznie Zarząd Nieruchomości Miejskich w Malborku podjął decyzję o przekazaniu budynku przy ul. 17 Marca 32 (uprzednio Komendanckiej) „do użytku Sądu, do czasu odremontowania własnego budynku”⁵⁰, natomiast sędzia Jędrzejewski przystąpił do przystosowania udostępnionego obiektu na potrzeby pracy orzeczniczej. Po uzyskaniu kredytu za pośrednictwem Sądu Apelacyjnego w Toruniu, prace zlecono Przedsiębiorstwu Przemysłowo-Budowlanemu „Nogat” w Malborku⁵¹. W międzyczasie uregulowano również kwestię naliczonego czynszu za udostępniony budynek za okres od lipca 1945 do marca 1946 roku. Otrzymany przez sąd „nakaz zapłaty komornego”, opiewający na 300 złotych za miesiąc a przekazany przez administratora TZP, został w całości zakwestionowany z uwagi na wygórowaną — zdaniem Jędrzejewskiego — wysokość naliczonej stawki, a przede wszystkim przerobienie dokumentu w części dotyczącej kwoty należnej za wynajem, a także fakt sporządzenia dokumentu ołówkiem. Sprawa oparła się o Prezesa Sądu Okręgowego w Elblągu, a wobec przekazania budynku do dyspozycji Ministerstwa Sprawiedliwości ostatecznie zakończyła się odstąpieniem od egzekucji⁵².

W początkowej fazie praca w sądzie niewiele miała wspólnego z pracą orzeczniczą. Tym niemniej ważnym zadaniem było zgromadzenie odpowiedniego wyposażenia: stołów, krzeseł, szaf, itd. Jerzy Jędrzejewski wspominał, iż: „należało wyszukać je w niezajętych jeszcze pomieszczeniach byłych

-
- 47 APM, zespół Nr 208, poz. 53, pismo Kierownika Sądu Grodzkiego w Malborku z dnia 1 października 1945 roku, L.dz. 33/45 do Tymczasowego Zarządu Państwowego, Oddział w Malborku, k. 1.
- 48 APM, zespół Nr 208, poz. 53, pismo Kierownika Sądu Grodzkiego w Malborku z dnia 1 października 1945 roku, L.dz. 33/45 do Tymczasowego Zarządu Państwowego, Oddział w Malborku, k. 1.
- 49 APM, nr 208, poz. 53, pismo Okręgowego Urzędu Likwidacyjnego w Gdańsku z siedzibą w Sopocie Biuro Obwodowe w Malborku z dnia 6. XI.1946 r., L.dz. 3062/IV/46, k. 41.
- 50 APM, zespół nr 208, poz. 53, pismo z dnia 29 października 1946 roku, L.dz. 23/261/46/ZN, k. 43.
- 51 APM, zespół nr 208, poz. 53, pismo z dnia 21 stycznia 1946 roku, L.dz. 132/46, k. 5.
- 52 APM, zespół nr 208, poz. 53, pismo z dnia 4 kwietnia 1946 roku, L.dz. 4892/IV/46, k. 10; pismo z dnia 8 marca 1946 roku, Nr 124/46, k. 7, pismo z dnia 21 marca 1946 roku, Nr Prez. 702/46, k. 8-9; pismo z dnia 21 marca 1946 roku, Nr prez. 702/46, k. 11; pismo z dnia 7 maja 1946 roku, L.dz. 916/46, k. 12.

biur i mieszkań poniemieckich, a wyszukawszy je – zanieść własnymi siłami z miejsca ujawnienia do budynku sądowego⁵³. Taki stan rzeczy nie był zresztą wyjątkowy⁵⁴. Brakowało bowiem wszystkiego, nawet oznak atrybutów władzy sądowej⁵⁵. Większość sprzętu potrzebnego do pracy, a także część akt sądowych, została wywieziona z Malborka trzema ciężarówkami w styczniu 1945 roku w kierunku Kościerzyny⁵⁶, zaś w pozostałej części uległa zniszczeniu wskutek działań wojennych lub wykorzystana przez napływającą ludność⁵⁷. Z trudem zdobyte mienie na potrzeby pracy sądu należało nadto zabezpieczyć przed szabrownikami⁵⁸. Ze względu na brak ogrzewania, zimą praca sądu odbywała się jedynie w dwóch izbach. Dopiero w 1947 roku zainstalowano w budynku sądu piece kaflowe⁵⁹. Aby zobrazować warunki pracy w tamtym czasie, trzeba przywołać wspomnienie córki Jerzego Jędrzejewskiego, która po zajęciach szkolnych odwiedzała ojca w pracy: „Zaraz z sieni budynku wchodziło się wprost na salę rozpraw, z której z kolei wchodziło się do gabinetu ojca. Siedział w palcie, szaliku i rękawiczkach przy stole pisząc swoim ulubionym piórem *Waterman*. Jedyne źródło ciepła stanowił piecyk typu koza z rurą wystawioną przez okno⁶⁰. Przeszkody w uruchomieniu sądu wydawały się piętzyć w każdym obszarze działalności. Poza drukami aktualnych dzienników urzędowych brakowało tekstów podstawowych aktów normatywnych niezbędnych do prowadzenia działalności orzeczniczej. Początkowo protokoły i orzeczenia były spisywane ręcznie na rewersie

-
- 53 Kwasucki, *Przyczynek do dziejów Sądów Okręgowego i Grodzkiego w Elblągu*, 76-77.
- 54 Kamil Niewiński, „Odbudowa sądownictwa powszechnego w świetle protokołu z konferencji odbytej 14 września 1944 r. w Białymstoku z udziałem delegacji Resortu Sprawiedliwości PKWN” *Miscellanea Historico-Iuridica*, t. XVIII, z. 2 (2020), 229; także Jolanta Musiał, „Sądy Grodzkie w okręgu gdańskim w latach 1945-50 oraz ich dokumentacja w zasobie archiwalnym” *Historia – Archiwa – Gdańsk*, t. I (2018): 89-90.
- 55 Musiał, „Sądy Grodzkie w okręgu gdańskim w latach 1945-50 oraz ich dokumentacja w zasobie archiwalnym”, 89-90.
- 56 Lohmasser, „Die Rechtsentwicklung in Stadt und Kreis Marienburg. Das Amtsgericht”, 444-445.
- 57 Musiał, „Sądy Grodzkie w okręgu gdańskim w latach 1945-50 oraz ich dokumentacja w zasobie archiwalnym”, 90.
- 58 Wspomnienia Jerzego Jędrzejewskiego odpis w posiadaniu autora dzięki uprzejmości Barbary Cetnarowskiej.
- 59 Wspomnienia Jerzego Jędrzejewskiego w posiadaniu autora.
- 60 Wspomnienia Pani Barbary Cetnarowskiej – córki Jerzego Jędrzejewskiego w wywiadzie z autorem z dnia 17 maja 2020 roku.

zebranych niemieckich druków urzędowych. Dopiero z upływem czasu sąd pozyskał stare, ponemieckie maszyny do pisania, które często zawodziły⁶¹. Funkcjonowanie sądu utrudniały również nieregularnie działająca poczta, za której pośrednictwem doręczana była korespondencja stronom w postępowaniach oraz brak stałej komunikacji między miejscowościami pozwalająca na dojazd do sądu. W tym okresie pierwszym podwładnym sędziego Jerzego Jędrzejewskiego był pracownik kancelaryjny Gabriel Juda⁶², skierowany przez Ministerstwo Sprawiedliwości do pracy w charakterze rejestratora, który posiadał doświadczenie na tym stanowisku nabyte w Sądzie Grodzkim w Wołkowysku⁶³. Drugim z pracowników był woźny sądowy zatrudniony przez rejestratora jeszcze przed przybyciem sędziego Jędrzejewskiego. W późniejszym okresie zatrudniono dodatkowo protokolanta o nazwisku Rytteł⁶⁴.

Warto prześledzić w tym miejscu losy pierwszego zwierzchnika Sądu Grodzkiego w Malborku, które były tak charakterystyczne dla sędziów wracających na służbę po II wojnie światowej, a w szczególności tych, którzy pełnili służbę na terenach utraconych przez Rzeczpospolitą po roku 1945. Jerzy Bronisław Jędrzejewski urodził się w dniu 20 marca 1908 roku w Łodzi, dzielnica Nowe Chojny jako jedyne dziecko w rodzinie robotniczej Bronisława i Julianny z Kozińskich. Wychowywał się w domu o tradycjach lewicowych; oboje rodzice byli od 1905 roku członkami Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy⁶⁵. Mimo iż zdał maturę typu humanistycznego w Gimnazjum Państwowym im. księcia Józefa Poniatowskiego w Warszawie, Jerzy Jędrzejewski rozważał podjęcie studiów politechnicznych. Ostatecznie zdecydował się na prawo, ale pasja do nauk przyrodniczych pozostała. W czasie studiów prawniczych udzielał korepetycji z matematyki i fizyki synom Janusza Jędrzejewicza, ministra w latach 1931-34 i premiera od 1933 do 1934 roku. Po ukończeniu studiów na Uniwersytecie Warszawskim w latach 1928-1932 uzyskał dyplom magistra praw na Wydziale Prawa⁶⁶. Zwolniony z obowiązku odbycia służby wojskowej, w marcu 1933 roku rozpoczął aplikację sądową w Sądzie Okręgowym w Warszawie. W maju 1936 roku Jędrzejewski złożył egzamin sędziowski uzyskując ocenę celującą. Latem 1937 roku

-
- 61 Wspomnienia Jerzego Jędrzejewskiego w posiadaniu autora.
 - 62 Nazwisko ustalone na podstawie wspomnień Pani Barbary Cetnarowskiej – córki Jerzego Jędrzejewskiego.
 - 63 Wspomnienia Jerzego Jędrzejewskiego w posiadaniu autora.
 - 64 APM, akta sprawy sygn. akt R 1/45, k. 30, 36, w aktach sprawy protokolant określony jest wyłącznie przez wskazanie inicjałów imienia „H”.
 - 65 Ankieta personalna sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.
 - 66 Ze wspomnień Pani Barbary Cetnarowskiej – córki Jerzego Jędrzejewskiego w wywiadzie z autorem.

Minister Sprawiedliwości skierował asesora Jerzego Jędrzejewskiego do pełnienia obowiązków sędziego w Apelacji Wileńskiej, gdzie we wrześniu 1937 roku rozpoczął pracę w Sądzie Grodzkim w Nowogródku. W dniu 7 listopada 1938 roku Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Ignacy Mościcki powołał go na stanowisko sędziego Sądu Grodzkiego w Nowogródku z III grupą uposażenia⁶⁷. W dniu doręczenia dekretu o powołaniu został mianowany również kierownikiem Sądu. Funkcję tę pełnił do 16 września 1939 roku. Po wkroczeniu wojsk sowieckich na tereny Polski udał się do Wilna, najprawdopodobniej w poszukiwaniu transportu do centrum Polski. Motocykl, którym dojechał nad Wilię, porzucił na ulicach miasta jako bezużyteczny wobec braku paliwa. Ostatecznie przedarł się do rodziców do Warszawy na piechotę. Drogę do stolicy odbył wraz z narzeczoną Katarzyną Popik idąc wzdłuż torów kolejowych Wilno-Warszawa, która to podróż zajęła mu 2 tygodnie⁶⁸. Trudy dotarcia do Warszawy i ciężkie warunki, w których przyszło mu mieszkać w pierwszych miesiącach wojny, doprowadziły go do rozstroju zdrowia. Od listopada 1939 roku do stycznia 1940 roku chorował na tyfus przebywając w Szpitalu Zakaźnym w Warszawie przy ul. Chocimskiej 5. W tym czasie zmarła jego matka. W czasie wojny sędzia Jędrzejewski stracił również drugiego z rodziców. Bronisław Jędrzejewski zginął tragicznie 24 września 1943 roku, na jednej z warszawskich ulic, zastrzelony przez Niemców, idąc po mleko dla własnej wnuczki⁶⁹.

Od 2 marca 1940 roku do 1 sierpnia 1944 roku Jerzy Jędrzejewski pracował jako główny kasjer i doradca prawny w spółdzielni w Warszawie mieszczącej się przy ul. Żelaznej 56 działającej pod firmą Chrześcijańska Hurtownia Kupiecka „Wspólny Zakup”. Jego małżonka, z urodzenia Wiedenska, objęła w niej stanowisko „polsko-niemieckiej korespondentki i tłumaczki”⁷⁰. Placówka zaopatrywała 346 detalicznych sklepów spożywczych. Wraz z żoną zamieszkał wówczas przy ul. Miodowej 20 na Starym Mieście. Nie brał czynnego udziału w Powstaniu Warszawskim, ale nie był jego biernym obserwatorem. Uczestniczył w budowaniu staromiejskich barykad, a także oddawał się swej pasji fotograficznej. Niestety utrwalone w celuloidowych negatywach chwile z życia powstańczej Starówki, ukryte przed ewakuacją ludności, mimo

67 *Kalendarz informator sądowy na 1939 rok* (Warszawa: Wydawnictwo „Biblioteka Prawnicza”, 1939), 252.

68 Wspomnienia Barbary Cetnarowskiej – córki Jerzego Jędrzejewskiego w rozmowie z autorem w dniu 17 maja 2020 roku.

69 Ankieta personalna nr 1287 z dnia 27 marca 1951 roku w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu

70 Katarzyna Jędrzejewska. *Życiorys* – wspomnienie opracowane przez jej córkę Barbarę Centrarowską, w posiadaniu autora.

poszukiwań, nigdy nie zostały odnalezione w gruzach miasta⁷¹. Po ostatecznym opuszczeniu Starówki przez oddziały powstańcze został ewakuowany wraz z ludnością cywilną 2 września 1944 roku, do obozu w Pruszkowie, a następnie wywieziony w okolice Radomia, gdzie od października pracował jako prawnik dla Delegatury Polskiego Komitetu Opiekuńczego. 20 lipca 1945 roku zgłosił się do służby sądowej. Malbork wybrał spośród trzech propozycji, odrzucając m.in. Słupsk⁷². Wybór Malborka podyktowany był jego historyczną przeszłością⁷³, a widok od strony Kałdowa⁷⁴ na miasto przypominał mu panoramę prawobrzeżnej Warszawy⁷⁵.

Pierwsza wizytacja Sądu Grodzkiego w Malborku przeprowadzona przez pełniącego obowiązki Prezesa Sądu Okręgowego w Elblągu sędziego Stanisława Różańskiego w listopadzie 1945 roku przyniosła pozytywną ocenę kilkumiesięcznej działalności. W ocenie lustrującego funkcjonowanie Sądu i pracę sędziego Jędrzejewskiego należało ocenić bardzo pozytywnie. W konsekwencji został przesunięty do wyższej grupy uposażenia⁷⁶, która została przyznana mu w marcu 1946 roku ze skutkiem od 1 maja 1946 roku.

Trudności kadrowe w wymiarze sprawiedliwości na ziemiach byłych Prus Wschodnich widoczne były w obciążeniu pracą sędziego z Malborka. Od początku 1946 roku sędzia Jerzy Jędrzejewski pełnił „zastępczo” obowiązki sędziego w oddalonym o 14 kilometrów Sądzie Grodzkim w Sztumie, do którego chodził piechotą. Po odwołaniu sędziego Włodzimierza Kaczmarczyka z delegacji do pełnienia obowiązków w Sądzie Grodzkim w Kwidzynie położonym w odległości 40 kilometrów od Malborka, od 16 marca 1946 roku Jerzy Jędrzejewski pełnił obowiązki sędziego również w tym sądzie⁷⁷ „raz na dwa tygodnie w dnie z góry wyznaczone”⁷⁸.

71 Wspomnienia Barbary Cetnarowskiej – córki Jerzego Jędrzejewskiego w rozmowie z autorem w dniu 17 maja 2020 roku.

72 Ibidem.

73 Wspomnienia Jerzego Jędrzejewskiego w posiadaniu autora.

74 Obecnie dzielnica Malborka na zachodnim brzegu Nogatu.

75 Wspomnienia Barbary Cetnarowskiej – córki Jerzego Jędrzejewskiego w rozmowie z autorem w dniu 17 maja 2020 roku.

76 Pismo z dnia 12 listopada 1945 roku, Nr Prez. 388/45, k. 12, pismo z dnia 28 marca 1946 roku, Nr Prez. 1656/45, k. 31 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu. W sprawozdaniu po prezesa Sądu Okręgowego w Elblągu podawał, że sędzia Jerzy Jędrzejewski jest „rzeczywiście zdolnym prawnikiem”.

77 Kwasucki, *Przyczynek do dziejów Sądów Okręgowego i Grodzkiego w Elblągu*, 79.

78 Ibidem, 69.

Trudne warunki pracy i niskie wynagrodzenie skłaniały wielu orzeczników do rezygnacji z urzędu sędziego. Niewielkie pobory⁷⁹ w porównaniu z gażami wolnych zawodów prawniczych⁸⁰, a przede wszystkim otrzymywane nieregularnie, rodziły frustracje i zrezygnowanie w szeregach służby wymiaru sprawiedliwości, a w konsekwencji coraz częściej podejmowano decyzje o zmianie zatrudnienia i poświęceniu się pracy adwokata⁸¹. W podobnym wymiarze te przesłanki dotyczyły także urzędników sądowych, którzy chętnie przyjmowali pracę w urzędach administracji jeszcze na początku lat pięćdziesiątych⁸². Wydaje się, że w 1946 roku zwątpienie dotknęło również sędziego Jerzy Jędrzejewskiego. Na podstawie dekretu z dnia 24 stycznia 1946 roku⁸³ Minister Sprawiedliwości zamierzał dodatkowo powierzyć sędziemu Jerzemu Jędrzejewskiemu pełnienie obowiązków notariusza w Kwidzynie⁸⁴. Perspektywa nowych obowiązków z tym związanych, ciężkie lata okupacji, utrata rodziców, przebyte choroby, a później natężenie obowiązków, wysiłek związany z pracą administracyjną i organizacyjną sądu, nadszarpnęły zdrowie sędziego Jędrzejewskiego do tego stopnia, że w maju 1946 roku zwrócił się do Ministra Sprawiedliwości o zwolnienie ze służby sądowej, w tym „o jak najrychlejsze uwzględnienie podania”. Przedstawione zaświadczenia lekarskie konsylium malborskich specjalistów dr. Henryka Golanowskiego i dr. Gustawa Kucharskiego potwierdzało pogarszający się stan zdrowia sędziego⁸⁵.

79 Wynagrodzenie sędziów określał dekret PKWN z dnia 27 grudnia 1944 roku o tymczasowym uregulowaniu uposażeń pracowników państwowych.

80 Wspomnienia Jerzego Jędrzejewskiego w posiadaniu autora.

81 Np. Pod koniec 1945 roku zrezygnował z pracy kierownik Sądu Grodzkiego w Kwidzynie, w 1950 roku – kierownik Sądu Grodzkiego w Sztumie, a także orzekający w Kwidzynie od 1946 Witold Rzewuski – wszyscy na rzecz adwokatury; szerzej o początkach adwokatury gdańskiej Dariusz Szpopier, Jolanta Świątek, *Dzieje Adwokatury Gdańskiej* (Gdańsk: Arche, 2005), 48-54, 208-211.

82 „Wspomnienie nr 13. Regina Trzos”, [w:] *Taki był Malbork... Wspomnienia*, red. Bogusław Krauze, Piotr Topolski (Malbork: Urząd Miasta Malborka, 2016), 76 (nazwisko najprawdopodobniej zmienione).

83 Dz. U. nr 6, poz. 54.

84 Pismo z dnia 11 maja 1946 roku B.P. 7285/46, k. 34 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.

85 Pismo z dnia 29 maja 1946 roku w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu. Jerzy Jędrzejewski wskazywał, że urząd sędziego po jego opróżnieniu mógłby zająć po nim Witold Husar, sędzia Sądu Grodzkiego w Augustowie w okresie od 15 lipca

Faktycznie Jerzy Jędrzejewski nie zdążył podjąć się czynności notariusza⁸⁶, a decyzja została zwrócona Ministrowi Sprawiedliwości bez doręczenia adresatowi⁸⁷. W maju 1946 roku obowiązki sędziego w sądzie w Kwidzynie pełnił zaczął asesor sądowy Witold Rzewuski⁸⁸, któremu przekazano obowiązek notariusza, zwalniając z nich sędziego Jędrzejewskiego⁸⁹.

Jednakże decyzja o pozostaniu w służbie sędziowskiej wiązała się z ograniczeniami w podejmowaniu innej formy zarobkowania. Zgodnie z rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 lutego 1928 roku Prawo o ustroju sądów powszechnych⁹⁰ sędziemu nie wolno było zajmować żadnego urzędu państwowego, z wyjątkiem stanowisk: profesora, docenta i lektora w szkołach akademickich, o ile zajmowanie takiego stanowiska nie przeszkadza w pełnieniu obowiązków sędziowskich⁹¹. Sędziemu nie wolno było również „oddawać się zajęciom ubocznym, któreby przeszkadzały w pełnieniu jego obowiązków sędziowskich albo mogły uchybiać jego godności lub zachwiać zaufanie do jego bezstronności”, ani też prowadzić przedsiębiorstwa zarobkowego⁹². Zatem poza bezwzględnym zakazem zajmowania określonych stanowisk, podejmowanie się przez sędziego innych zajęć nie było wykluczone, ale podlegało ocenie zwierzchnika⁹³. Dnia 11 marca 1947 roku Jerzy Jędrzejewski zwrócił się do Prezesa Sądu Apelacyjnego w Gdańsku sędziego Franciszka Bara, za pośrednictwem Prezesa Sądu Okręgowego w Elblągu, o wyrażenie zgody na podjęcie dodatkowego zatrudnienia („zajęć ubocznych i pracy społecznej”)⁹⁴, w tym radcy prawnego w Zarządzie Miejskim. Prezes Sądu Apelacyjnego nie przychylił się do prośby kierownika sądu Grodzkiego w Malborku uznając, że praca radcy prawnego w Zarządzie

1938 roku do 7 września 1939 roku, mieszkający w Malborku przy ul. Jagiellońskiej 114.

- 86 Pismo z dnia 28 maja 1946 roku, Nr Prez. 1510/45 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.
- 87 Pismo z dnia 5 sierpnia 1946 roku, Nr Prez. 420/46 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.
- 88 Pismo z dnia 15 czerwca 1946 roku, Nr Prez. 3106/46 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.
- 89 Pismo z dnia 18 lipca 1946 roku, Nr Prez. 4188/46 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.
- 90 Dz. U. 1932.94.806.
- 91 Art. 124.
- 92 Art. 125 § 1 i 2.
- 93 Art. 126.
- 94 Pismo z dnia 17 marca 1946 roku, Nr Prez. 952/47 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.

Miasta „koliduje ze stanowiskiem sędziowskim”⁹⁵ oraz ściśle kontrolował jego sytuację pod tym kątem⁹⁶. Mimo braku aprobaty ze strony prezesa Franciszka Bara, Prezes Sądu Okręgowego w Elblągu wyraził zgodę na podjęcie pracy przez sędziego Jędrzejewskiego w tym charakterze w kwietniu 1947 roku, z której otrzymywał dodatkowe wynagrodzenie w wysokości 1000 złotych⁹⁷. Ostatecznie z tego zajęcia zrezygnował w czerwcu 1948 roku⁹⁸.

Istotną zmianą w zakresie statusu sędziego, w stosunku do przepisów o ustroju sądów powszechnych obowiązujących przed okupacją, było zniesienie zakazu przynależności sędziów do partii politycznych. Zabieg ten był bardzo świadomym krokiem nowej władzy, obliczonym na podporządkowanie sobie władzy sądowniczej. W obozie nowej władzy ścierały się dwie koncepcje zmierzające do zapewnienia właściwie wykształconych kadr dla aparatu wymiaru sprawiedliwości. Przedstawiciele Polskiej Partii Robotniczej, m.in. jej sekretarz generalny Władysław Gomułka i kierownik personalny Zenon Kliszko, kategorycznie sprzeciwiali się odbudowie sądownictwa w oparciu o kadry z okresu międzywojennego; żądali szybkiego wprowadzenia do aparatu wymiaru sprawiedliwości nowych i młodych ludzi oraz oczyszczenia jego szeregów z osób związanych z *ancien regime'em*⁹⁹ bądź też ostatecznie dopuszczali wymuszenie, by „istniejący aparat pracował dla” nowej władzy¹⁰⁰. Ówczesny wiceminister i najbardziej wpływowa osoba aparatu sprawiedliwości¹⁰¹, Leon Chajn, będąc świadomym możliwej zapaści w resorcie w przypadku eliminacji „starych” kadr *a limine*, w zasadzie podzielał ten pogląd, ale stawiał na zmiany ewolucyjne, faktycznie zmierzające do tego

- 95 Pismo z dnia 20 marca 1947 roku, Nr Prez. 2102/45 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.
- 96 Pismo z dnia 3 maja 1947 roku, Nr Prez. 2307/47; pismo z dnia 8 maja 1947 roku, Nr prez. 1598/47, pismo z dnia 29 maja 1948 roku, Nr Prez. 2075/48 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.
- 97 Zgodnie z Dekretem PKWN z dnia 27 grudnia 1945 roku sędzia w III grupie uposażenia otrzymywał 1575 złotych uposażenia wraz z dodatkiem wojennym (DZ. U. 1945.16.88).
- 98 Pismo z dnia 29 maja 1948 roku, Nr Prez. 2075/45; Pismo z dnia 27 lipca 1948 roku, Nr Prez. 2866/48 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.
- 99 Chajn, *Kiedy Lublin był Warszawą*, 42-43.
- 100 Cyt. za Piotr Fiedorczyk, *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym* (Białystok: Temida 2, 2002), 36.
- 101 Agnieszka Watóła, „Rozważania nad ewolucją pojęcia niezawisłości sędziowskiej w Polsce w latach 1944-1956” *Z Dziejów Prawa*, t. VIII (2015): 127-128.

samego celu. Chajn zdawał sobie również sprawę, że można było liczyć na pozyskanie nie więcej niż 15% przedwojennej kadry¹⁰². Jego zdaniem, z tego grona można by skłonić do współpracy część, która nie przejawiała negatywnego stosunku do przemian ustrojowych po 1944 roku, „o ile w okresie przedwojennym nie wykazywali nadmiernej gorliwości w prześladowaniu ruchu rewolucyjnego i demokratycznych instytucji”, a także jeżeli chcieli lojalnie współpracować z władzą ludową¹⁰³. Z biegiem czasu, już po wykształceniu własnej kadry, sędziów „nowego typu”¹⁰⁴, zamierzał wyeliminować tych, którzy będą pozostawali „ślepi i głusi na doniosłość procesów dziejowych”. Jednakże działania w tej mierze wymagały swego rodzaju sterowania i kontroli nad kadrami wymiaru sprawiedliwości. Dekretem z dnia 14 stycznia 1945 roku, na podstawie ustawy z dnia 3 stycznia 1945 roku o trybie wydawania dekretów z mocą ustawy¹⁰⁵, Rada Ministrów postanawiała, a Prezydium Krajowej Rady Narodowej zatwierdziło zmianę art. 121 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 lutego 1928 roku Prawo o ustroju sądów powszechnych. Zawartą w jego treści formułę bezwzględnie zakazującą sędziom przynależności do partii politycznych zastąpiono nowym przepisem w brzmieniu: „sędzia powinien w służbie i poza służbą strzec powagi sądu i unikać wszystkiego, co mogłoby przynieść ujmę godności sędziego. Nie wolno mu brać udziału w takich wystąpieniach, które mogłyby osłabiać zaufanie do jego bezstronności albo wierności względem ustroju lub władz demokratycznego Państwa Polskiego”¹⁰⁶. Zmiany stanowiły wyraz przekonania władzy ludowej, że rękojmią wykonywania obowiązków sędziowskich miała być przynależność do partii politycznych. Sędzia miał się legitymować nie tylko odpowiednim poziomem wykształcenia, właściwą postawą etyczną, ale również kierować się odpowiednimi poglądami politycznymi zbieżnymi z linią Polskiej Partii Robotniczej (PPR), a następnie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR); apolityczność była dla nowej władzy synonimem przedwojennej apatii środowiska sędziowskiego¹⁰⁷. Władza miała świadomość, że samo zniesienie zakazu przynależności do stronnictw

102 Leon Chajn, „Na progu wielkiej reformy” *Demokratyczny Przegląd Prawniczy*, nr 4 (1947): 6.

103 Chajn, *Kiedy Lublin był Warszawą*, 20.

104 Jakubowski, *Sądownictwo Powszechne w Polsce w latach 1944-50*, 65.

105 Dz.U. Nr 1, poz. 1.

106 Dz.U. 1946.9.46.

107 Agnieszka Watouła, „Geneza i działalność Zrzeszenia Prawników Demokratów (Zrzeszenia Prawników Polskich) oraz jego wpływ na postawy sędziów w latach 1945-1956”, [w:] *Letnia szkoła historii najnowszej 2010* pod red. Natalii Jarskiej i Tomasza Kozłowskiego (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2011), 127-128.

politycznych nie spowoduje złamania u sędziów rekrutujących się z przedwojennych kadr, etosu apartyjności i apolityczności. Z drugiej strony, nie zamierzano zrezygnować z tworzenia profilu osobowego sędziego, który działalnością orzeczniczą spełniałby wymagania ideologiczne nakreślane przez PPR i jej aparat urzędniczy. Posłużono się więc wypróbowanym *modus operandi* tworząc podmiot pośredni między partią polityczną a organizacją branżową. 23 maja 1945 roku powołano do życia Zrzeszenie Prawników Demokratów (ZPD; od 1949 Zrzeszenie Prawników Polskich – ZPP). Przyjęta deklaracja programowa wskazywała, że celem stawianym przed ZPD jest stworzenie ośrodka ideologicznego i politycznego oddziaływania na sędziów w kierunku wykształcenia postaw zgodny z zasadami marksizmu-leninizmu i uczynić ich podatnymi na wpływ partii komunistycznej. W tym celu wypracowano zasadę, według której wstępujący do Zrzeszenia podpisali deklarację o akceptacji Manifestu PKWN i popierają zasadę budowy ustroju społeczno-politycznego w Polsce Ludowej¹⁰⁸.

Prezes Sądu Apelacyjnego w Gdańsku Franciszek Bar z niepokojem przyglądał się zaangażowaniu sędziów w podległych mu jednostkach w pracę pozaorzeczniczą świadczoną na rzecz nowotworzonego ustroju politycznego¹⁰⁹, w który to schemat wpisywał się Jerzy Jędrzejewski¹¹⁰. Franciszek Bar był człowiekiem o wyjątkowych predyspozycjach do pełnienia urzędu sędziego i wielkim doświadczeniu życiowym oraz ponadprzeciętnych standardach etycznych i moralnych¹¹¹. Jego obawy o przyszłość kadry sędziowskiej o tyle były uzasadnione, że polityczna kariera sędziego z Malborka zaczęła rozwijać się zgodnie ze scenariuszem zaplanowanym przez ówczesne władze.

Dnia 9 stycznia 1947 roku Kierownik Sądu Grodzkiego w Malborku przystąpił do Stronnictwa Demokratycznego, a następnie Zrzeszenia Prawników Demokratów. Włączył się również w nurt zamierzeń twórców Zrzeszenia wyrażających się hasłem „każdy członek Zrzeszenia – to gotowy materiał na aktywistę społecznego”¹¹². Jędrzejewski przystąpił również do Powiatowej Rady Kultury i Sztuki, Komisji Popularyzacji Prawa, Powiatowej

108 Ibidem, 129.

109 Szpoper, „Franciszek Bar – pierwszy prezes Sądu Apelacyjnego w Gdańsku. Szkic do historii wymiary sprawiedliwości w Polsce po 1945 roku”, 302.

110 Pismo z dnia 29 września 1948 roku, Nr Prez. 3658/48 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.

111 Szpoper, „Franciszek Bar – pierwszy prezes Sądu Apelacyjnego w Gdańsku. Szkic do historii wymiary sprawiedliwości w Polsce po 1945 roku”, 305.

112 Marian Rybicki, „Zagadnienia organizacyjne działalności Zrzeszenia Prawników Demokratów w terenie” *Państwo i Prawo*, nr 9 (1947): 96.

Komisji Ziemskiej, Związków Zawodowych Pracowników Sądowych i Prokuratorskich oraz Polskiego Czerwonego Krzyża, w których to organizacjach angażował się społecznie. W tymże samym roku powołany został również do składu Miejskiej Rady Narodowej w Malborku oraz jej Prezydium. Wybór do Rady nastąpił z ramienia Stronnictwa Demokratycznego¹¹³. Zaś uchwałą Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Malborku został powołany na przewodniczącego Miejskiej Komisji Lokalowej oraz Komisji Oświatowej, a także wszedł do Komisji zajmującej się rozdziałem darów UNRRA^{114,115}. W listopadzie 1947 roku został wyznaczony do Komisji Powiatowej w Malborku ds. repatriacji dzieci niemieckich. Na prośbę Powiatowej Komendy Milicji Obywatelskiej nieodpłatnie prowadził dwa razy w tygodniu wykłady dla jej funkcjonariuszy z zakresu prawa karnego materialnego i procedury karnej¹¹⁶. We wrześniu 1948 roku Jerzy Jędrzejewski wystąpił ze Stronnictwa Demokratycznego, złożył mandat członka Powiatowej i Miejskiej Rady Narodowej w Malborku, a następnie 24 września 1948 roku wstąpił do Polskiej Partii Robotniczej z przynależnością do koła terenowego nr 3¹¹⁷. Jako członek tej organizacji został wybrany przez malborskie struktury partyjne delegatem na zjazd zjednoczeniowy z Polską Partią Socjalistyczną, który rozpoczął się 15 grudnia 1948 roku¹¹⁸. Członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej został zatem od jej powstania, pełniąc funkcję drugiego sekretarza koła terenowego i członka egzekutywy Podstawowej Organizacji Partyjnej¹¹⁹. Jerzy

-
- 113 Pismo z dnia 1 marca 1947 roku, Nr Prez. 138/47 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.
- 114 Pismo z dnia 23 kwietnia 1947 roku, Nr Prez. 1330/47 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.
- 115 United Nations Relief and Rehabilitation Administration, organizacja międzynarodowa utworzona w 1943 roku w Waszyngtonie w celu udzielenia pomocy obszarom wyzwolonym w Europie i Azji po zakończeniu II wojny światowej.
- 116 Pismo z dnia 11 marca 1947 roku, Nr Prez. 158/47, Pismo z dnia 11 marca 1947 roku, Nr Prez. 158/47 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu, Pismo z dnia 11 marca 1947 roku, Nr Prez. 158/47.
- 117 Protokoły Konferencji Powiatowych PPR, Archiwum Państwowe w Gdańsku zespół 2604, numer 1, sygn. 10/I/1, a także Pismo z dnia 29 września 1948 roku, Nr Prez. 3658/48 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.
- 118 Archiwum Państwowe w Gdańsku zespół 2604, numer 1, sygn. 10/I/1, Protokoły Konferencji Powiatowych PPR, Wykaz imienny delegatów.
- 119 Ankieta personalna, k.19 w części C w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.

Jędrzejewski zdecydował się również w tym czasie przystąpić do Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej.

Wydaje się, że lata 1947/48 były okresem przełomowym w karierze Jerzego Jędrzejewskiego. Wówczas to podjął decyzję co do kształtu swej kariery, i to pomimo tego, iż nie mógł mieć żadnych złudzeń co do tego, że nowa władza zamierza mocno uchwycić sądownictwo dla swoich politycznych celów, a nadto dowolnie postrzega niezależność i niezawisłość sędziowską, a zwińczeniem tych planów miało stać się podporządkowanie sobie władzy sądowniczej. Tezy w tym zakresie prezentowane były przez przedstawicieli resortu sprawiedliwości zarówno wprost, jak i w publicystyce znanej Jędrzejewskiemu m.in. w oficjalnym organie Zrzeszenia Prawników Demokratów – „Demokratycznym Przeglądzie Prawniczym”¹²⁰. Znaczący był również czas podejmowania decyzji o nowej przynależności partyjnej. W roku 1948 okres „umasowienia” PPR już się zakończył, przyrost członków w ostatnim roku istnienia organizacji był nierównomierny, a partia wchodziła w fazę „oczyszczenia”, w której zamierzała pokazać „pazur nieprzejednanego stosunku” do klasowo obcego elementu¹²¹. Jerzy Jędrzejewski nie mógł być nieświadomy roli, którą odgrywał jako delegat na Zjazd Zjednoczeniowy PPR i PPS przyjmując rezolucję nakazującą „doprowadzić do końca oczyszczenie aparatu administracyjnego, rad narodowych (...) z elementów koniunkturalnych i wrogich” określającą jasno cel podporządkowania „ogółu wpływom (...) Partii”¹²².

Polityczno-społeczne zaangażowanie sędziego Jędrzejewskiego nie pozostawało bez wpływu na jego pracę orzeczniczą. Obawy w tej mierze formułowane były przez władze już wcześniej. Wskazywano, że zaangażowanie sędziów w pracę społeczną, faktycznie odciągnie orzeczników od realizacji zadań właściwych dla wymiaru sprawiedliwości¹²³. Sformułowana podówczas diagnoza w tej mierze okazała się trafna. Po okresie organizacji Sądu, zadania z zakresu wymiaru sprawiedliwości rosły z roku na roku w miarę odradzania się życia społecznego w Malborku. Tymczasem, mimo rosnącego

120 Chajn, *Kiedy Lublin był Warszawą*, 69-70.

121 Marcin Żukowski, „Metody tworzenia i etapy powstawania Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Gdańsku” *Pamięć i Sprawiedliwość*, nr 2 (2012): 202-203.

122 Archiwum Państwowe w Gdańsku, zespół 2604, numer 1, sygn. 10/I/1, Rezolucja Powiatowej Konferencji Wyborczej w Malborku w dniu 13 listopada 1948 roku, Protokoły Konferencji Powiatowych PPR.

123 Watóła, „Geneza i działalność Zrzeszenia Prawników Demokratów (Zrzeszenia Prawników Polskich) oraz jego wpływ na postawy sędziów w latach 1945-1956”, 130.

z każdym rokiem wpływu spraw sądowych¹²⁴, Jerzy Jędrzejewski pozostawał jedynym orzekającym w Sądzie Grodzkim w Malborku¹²⁵. Przeprowadzone w 1947 roku kontrole i lustracje kończyły się zwracaniem uwagi na niestaranności w dokumentacji prowadzonej przez sędziego Jędrzejewskiego. Z czasem uwagi zaczęły dotyczyć zachowania naruszające powagę sądu poprzez niewłaściwą, emocjonalną, a przy tym jednostronną redakcję uzasadnień wyroków¹²⁶.

W lutym 1949 roku sędzia Jerzy Jędrzejewski został skierowany przez Ministerstwo Sprawiedliwości na Centralny Kurs Społeczno-Polityczny w Szkole Prawniczej w Łodzi w dniach od 3 marca do 9 kwietnia 1949 roku¹²⁷, a w grudniu 1949 roku nowy Prezes Sądu Apelacyjnego w Gdańsku sędzia Kazimierz Najzarek przedstawił Ministrowi Sprawiedliwości wniosek o powołanie sędziego Jerzego Jędrzejewskiego na stanowisko Prezesa Sądu Okręgowego w Gdyni, wakujące z uwagi na urlop roczny sędziego Kazimierza Olszewskiego¹²⁸. W opinii popierającej wniosek Prezes Sądu Apelacyjnego

124 O ile do końca roku 1945 wpłynęły jedynie 3 sprawy cywilne w kategorii C, w roku 1946 tylko 17 spraw cywilnych, zaś rok później już 55, to w roku 1948 wpływ spraw cywilnych wzrósł do 148, a w roku następnym do 210 spraw. W latach 1948-50 Sąd w Malborku rozpoznał również 118 spraw w postępowaniu nieprocesowym. Sędzia Jędrzejewski jako jedyny orzecznik Sądu Grodzkiego w Malborku rozpoznawał również sprawy karne (repertorium K), których w roku 1947 wpłynęło 319, w tym Jędrzejewski w tym samym roku rozpoznał 299. Kolejny rok przyniósł wpływ 449 spraw, spośród których sędzia Jędrzejewski zdołał rozpoznać 391. Rekordowy okazał się rok 1949, w którym wpływ spraw karnych osiągnął poziom 598.

125 *Informator sądowy 1947* (Warszawa: Ministerstwo Sprawiedliwości, 1947), 99. W 1947 roku w Sądzie Grodzkim w Malborku stanowisko asesora zajmował Stefan Dubyna, który pełnił obowiązki notariusza.

126 Pismo z dnia 25 marca 1947 roku, Nr Prez. 2252/47, pismo z dnia 30 września 1947 roku, Nr prez. 3938/47, k. 63; pismo z dnia 29 listopada 1947 roku, Nr prez. 11435/47, k. 64, pismo z dnia 17 lutego 1949 roku, Nr Prez. 4799/48, k. 90, pismo z dnia 7 czerwca 1950 roku, Nr Prez. 1405/50, k. 96, pismo z dnia 23 sierpnia 1949 roku, Nr Prez. 628/49, k. 92 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.

127 Pismo z dnia 17 lutego 1949 roku, Nr Prez. 695/49, k. 86 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu, pismo z dnia 17 lutego 1949 roku, Nr Prez. 695/49.

128 Pismo z dnia 27 grudnia 1949 roku, Nr Prez. 9649/49 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.

wskazał, że kandydat „jest aktywny członkiem P. [olskiej] Z. [jednoczonej] P. [artii] R. [obotniczej]”, a sama kandydatura został również uzgodniona z Sekcją Prawniczą Komitetu Wojewódzkiego tego stronnictwa¹²⁹.

Dekretem z dnia 30 czerwca 1950 roku Minister Sprawiedliwości Henryk Świątkowski przeniósł Jerzego Jędrzejewskiego na stanowisko sędziego Sądu Apelacyjnego w Gdańsku i delegował go do pełnienia obowiązków Prezesa nowoutworzonego Sądu Apelacyjnego w Opolu¹³⁰. W dniu 18 lipca 1950 roku Jerzy Jędrzejewski został zwolniony z obowiązków służbowych w Sądzie Grodzkim w Malborku¹³¹.

Zmiany na stanowiskach administracyjnych w Malborku zbiegły się ze zmianami w całej strukturze sądownictwa Polski Ludowej. Nowelizacja ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych uchwalona w dniu 20 lipca 1950 roku przebudowała radykalnie konstrukcję sądownictwa. Wylimitowano sądy apelacyjne, tym samym „spłaszczając” strukturę sądów, tworząc organizację składającą się z sądów okręgowych i sądów powiatowych w miejsce dotychczasowych sądów grodzkich¹³². Korzystając z delegacji ustawowej i wykonując nałożony przez ustawę obowiązek wydania w ciągu trzech miesięcy rozporządzenia, którymi dostosował dotychczasowe sądy i stanowiska w sądownictwie do nowych przepisów ustrojowych Minister Sprawiedliwości przekształcił Sąd Apelacyjny w Gdańsku w Sąd Wojewódzki w Gdańsku dla województwa gdańskiego¹³³, a Sąd Grodzki w Malborku stał się – do 1975 roku — Sądem Powiatowym w Malborku właściwym miejscowo dla Powiatu Malborskiego¹³⁴.

129 Pismo z dnia 27 grudnia 1949 roku, Nr Prez. 9649/49 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.

130 Dekret z dnia 30 czerwca 1950 roku, L.dz. D.K. 12.411/I.1/50 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.

131 Pismo z dnia 20 lipca 1950 roku, L.dz. D.K. 12.411/I.1/50 w Akta osobowe sędziego Jerzego Jędrzejewskiego w Sądzie Okręgowym w Opolu.

132 Ustawa z dnia 20 lipca 1950 roku o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. 1950.38.347), weszła w życie z dniem 1 września 1950 roku.

133 Ponownie Sąd Apelacyjny w Gdańsku został powołany po upływie blisko 40 lat, w dniu 13 sierpnia 1990 roku; zob. również Szpoper, *Polskie Sądownictwo Apelacyjne na Pomorzu w latach 1919-2015*, 181-216.

134 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 listopada 1950 roku o dostosowaniu sądów powszechnych do nowych przepisów ustrojowych i o zniesieniu sądów zbędnych (Dz.U. 1950, Nr 54, poz. 496 ze zm.).

Bibliografia

- Chajn Leon, *Kiedy Lublin był Warszawą*. Warszawa: Czytelnik, 1964.
- Chajn Leon, „Na progu wielkiej reformy” *Demokratyczny Przegląd Prawniczy*, nr 4 (1947).
- Chodyński Antoni, *Malbork*. Warszawa: Wydawnictwo Arkady, 1982.
- Fiedorczyk Piotr, *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym*, Białystok: Temida 2, 2002.
- Górski Karol, *Dzieje Malborka*. Gdańsk: Wydawnictwo Morskie Gdynia, 1960.
- Górski Karol, *Dzieje Malborka*. Gdańsk: Wydawnictwo Morskie Gdynia, 1973.
- Informator sądowy 1947*. Warszawa: Ministerstwo Sprawiedliwości, 1947.
- Jakubowski Grzegorz, *Sądownictwo powszechne w Polsce w latach 1944-50*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2002.
- Kalendarz informator sądowy na 1939 rok*. Warszawa: Wydawnictwo „Biblioteka Prawnicza”, 1939.
- Kwasucki Krzysztof, *Przyczynek do dziejów Sądów Okręgowego i Grodzkiego w Elblągu*. Elbląg: Wydawnictwo Uran, 2017.
- Lohmasser Paul, „Die Rechtsentwicklung in Stadt und Kreis Marienburg. Das Amtsgericht”, [w:] *Neues Marienburger Heimatbuch*, red. Rainer Zacharias. 440-445. Herford: Verlag Wendt Groll GmbH, 1967.
- Majer Tomasz, „Pełnomocnik Rządu RP na Okręg mazurski – budowa aparatu państwowego” *Studia Prawnoustrojowe*, nr 18 (2012): 103-119.
- Musiał Jolanta, „Sądy grodzkie w okręgu gdańskim w latach 1945-50 oraz ich dokumentacja w zasobie archiwalnym” *Historia – Archiwa – Gdańsk*, t. I (2018): 84-98.
- Niewiński Kamil, „Odbudowa sądownictwa powszechnego w świetle protokołu z konferencji odbytej 14 września 1944 r. w Białymstoku z udziałem delegacji Resortu Sprawiedliwości PKWN” *Miscellanea Historico-Juridica*, t. XVIII, z. 2 (2020): 227-240.
- Rybicki Marian, „Zagadnienia organizacyjne działalności Zrzeszenia Prawników Demokratów w terenie” *Państwo i Prawo*, nr 9 (1947).
- „Skończyć z szabrem” *Dziennik Bałtycki*, 1 czerwca 1945 r.
- Szpoper Dariusz, Świątek, Jolanta. *Dzieje Adwokatury Gdańskiej*. Gdańsk: Arche, 2005
- Szpoper Dariusz, „Franciszek Bar – pierwszy prezes Sądu Apelacyjnego w Gdańsku. Szkic do historii wymiaru sprawiedliwości w Polsce po 1945 r.” *Studia Prawnoustrojowe*, nr 26 (2014): 291-306.
- Szpoper Dariusz, *Polskie Sądownictwo Apelacyjne na Pomorzu w latach 1919-2015. Szkic do dziejów wymiaru sprawiedliwości w dwudziestopięciolecie wznowienia działalności Sądu Apelacyjnego w Gdańsku*, Gdańsk – Olsztyn: Sąd Apelacyjny w Gdańsku, 2015.

- Watoła Agnieszka, „Geneza i działalność Zrzeszenia Prawników Demokratów (Zrzeszenia Prawników Polskich) oraz jego wpływ na postawy sędziów w latach 1945-1956”, [w:] *Letnia szkoła historii najnowszej 2010* red. Natalia Jarska, Tomasz Kozłowski. 127-141. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2011.
- Watoła Agnieszka, „Rozważania nad ewolucją pojęcia niezawisłości sędziowskiej w Polsce w latach 1944-1956” *Z Dziejów Prawa*, t. VIII (2015): 109-125.
- Wojnowski Edmund, *Warmia i Mazury w latach 1945-47*. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, 1968.
- „Wspomnienie nr 13. Regina Trzos”, [w:] *Taki był Malbork... Wspomnienia*, red. Bogusław Krauze, Piotr Topolski. 71-77. Malbork: Urząd Miasta Malborka, 2016.
- Zaremba Marcin, *Wielka trwoga. Polska 1944-47*. Kraków: Znak, 2012.
- Żukowski Marcin, „Metody tworzenia i etapy powstawania Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Gdańsku” *Pamięć i Sprawiedliwość*, nr 2 (2012): 197-228.